

DAMIAN SZCZEPANIAK

 <https://orcid.org/0000-0003-1315-7448>
Uniwersytet Gdański

Konferencja naukowa „Źródła i współczesność polskich kodeksów: postępowania cywilnego i postępowania karnego. 500-lecie kodyfikacji polskiej procedury sądowej *Formula processus*” (Sąd Najwyższy, 13 października 2023 roku)

Keywords: civil procedure, criminal procedure, conference, *Formula processus*, Old Polish court procedure, Supreme Court

Słowa kluczowe: procedura cywilna, procedura karna, konferencja, *Formula processus*, staropolski proces ziemski, Sąd Najwyższy

Dawniej niewykończona formuła prawa niejasna, zawiła, pełna trudności stała się krótka i przystępna za króla Zygmunta, wskazując drogę ku sprawiedliwość¹.

Przytoczony fragment łacińskiego wiersza autorstwa staropolskiego poety, późniejszego prymasa Polski Andrzeja Krzyckiego, w tłumaczeniu prof. dr. hab. Wacława Uruszczaka, był niejako wstępem do oryginalnego wydania *Formula processus*, stanowiącej kodyfikację dawnego polskiego procesu ziemskiego. *Formula* została przyjęta przez województwa małopolskie na sejmie piotrkowskim w 1523 r., a następnie – na przestrzeni przeszło pięćdziesięciu lat – przez kolejne województwa koronne. Obowiązywała aż do upadku państwa polskiego u schyłku XVIII w. Doniosłość tego aktu polegała nie tylko na tym, że kodyfikował on dotychczasowe prawo procesowe, oparte w dużej mierze na zwyczaju, ale również na tym, że prawo to reformował, redukując jego formalizm, skr-

¹ Przekład Wacława Uruszczaka. Oryg.: *Quae prius involucris, nodis trisque patebat, Et sine fine suo formula iuris erat, Haec brevis et facilis Sismundo principe facta, iustitiae cunctis en manifestat iter.* W: Dwornicka, Irena; Grodziski, Stanisław; Uruszczak, Wacław, red. *Volumina Constitutionum*. T. 1: 1493–1549, vol. 1: 1493–1526, 393. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1996.

cając postępowanie oraz wprowadzając apelację, która zastąpiła dotychczasową naganę sędziego. Obchodzone w 2023 r. pięćsetlecie *Formula processus* było więc jednocześnie jubileuszem funkcjonowania apelacji na ziemiach polskich.

Z tej okazji Sąd Najwyższy 13 października 2023 r. zorganizował w swojej siedzibie konferencję naukową pod tytułem „Źródła i współczesność polskich kodeksów: postępowania cywilnego i postępowania karnego. 500-lecie kodyfikacji polskiej procedury sądowej *Formula processus*”. Na konferencję złożyły się trzy sesje. Pierwsza miała charakter historycznoprawny, dwie kolejne dotyczyły natomiast prawa obecnie obowiązującego. Symposium rozpoczęło wystąpienie Pierwszej Prezes Sądu Najwyższego, sędzi dr hab. Małgorzaty Manowskiej, po którym odbyła się sesja poświęcona prawu staropolskiemu zatytułowana „Z dziejów polskiego wymiaru sprawiedliwości. Reformy sądownictwa od XVI wieku”. Moderatorami sesji byli: prof. dr hab. Wacław Uruszczak – emerytowany profesor zwyczajny Uniwersytetu Jagiellońskiego (w latach 1997–2017 kierownik Katedry Historii Prawa Polskiego) oraz sędzia SN dr hab. Aleksander Stępkowski, prof. UW. Sesję rozpoczął referat prof. Uruszczaka pod tytułem „*Formula processus*. Kodyfikacja polskiej procedury sądowej z 1523 r.” W referacie tym profesor zwrócił uwagę na główne osiągnięcia *Formula processus*, podkreślając jej znaczenie jako istotnego elementu polskiej tradycji prawnej. Bliższa analiza treści liczącego sto jedenaście artykułów aktu skłoniła go do wyróżnienia pięciu części, na które podzielił ów pomnik prawa. Pierwsze trzy obejmowały kolejno następujące zagadnienia: postępowanie przed sądem ziemskim i grodzkim; proces graniczny oraz zawieszenie roku sądowego i postępowanie w razie utraty pozwu. Część czwarta zawierała formuły czynności prawnych, których przedmiot stanowiły w szczególności dobra ziemskie, piąta natomiast formuły pozwów sądowych. *Formula processus* nie była aktem regulującym całokształt zagadnień z zakresu prawa procesowego. Przyczyn owego stanu rzeczy prof. Uruszczak dopatrywał się w tym, że jej twórcom chodziło jedynie o dokonanie najpilniejszych zmian, resztę natomiast pozostawili oni do uregulowania w ramach pełnej kodyfikacji prawa polskiego, której *Formula* miała być częścią.

Kolejne referaty wygłoszone w ramach sesji historycznoprawnej nie dotyczyły już bezpośrednio samej *Formula processus*. Pierwszy z nich zatytułowany „Sędziowie Trybunału Koronnego” został wygłoszony przez prof. dr hab. Waldemara Bednaruka z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, który skoncentrował się na wymaganiach stawianych kandydatom na deputata. Referent zwrócił uwagę, iż w świetle konstytucji sejmowej z 1578 r. sędzia trybunalski miał być osobą godną, bogobojną, cnotliwą, znającą prawa i zwyczaje sądowe panujące w Polsce oraz osiadłą, wyjaśniając następnie, co oznaczały poszczególne z wymienionych kryteriów. Kolejny uczestnik sesji dr hab. Adam Moniuszko, prof. UW zaprezentował referat pod tytułem „Kierunki ewolucji procesu ziemskiego w XVII i XVIII w.”, w którym pokazał zmiany, jakie zaszły w procesie ziemskim w okresie obowiązywania *Formula processus*, w wyniku modyfikacji wprowadzanych drogą prawodawstwa bądź praktyki sądowej. Zmiany te zmierzały między innymi w kierunku zwiększenia formalizmu postępowania, mając na celu przeciwdziałanie nadużyciom procesowym. Referat „Apelacja jako element sądowego i pozasądowego wymiaru sprawiedliwości na Wołyniu (1566–1648)” przedstawiła prof. Natalia Starczenko z Akademii Nauk w Kijowie. Referentka odwołując się do źródeł praktyki sądowej, wskazała między innymi, jaki odsetek wyroków wydawanych przez

łucki sąd grodzki był zaskarżany w drodze apelacji i z jakich przyczyn były one wnoszone. Z kolei dr Tomasz Kucharski z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w referacie pod tytułem „Środki odwoławcze i Trybunały w dyskursie parlamentarnym Rzeczypospolitej”, opierając się na analizie diariuszy sejmowych, ukazał różne konteksty, w jakich w trakcie debat parlamentarnych nawiązywano do problematyki stosowania środków odwoławczych oraz do instytucji Trybunałów.

Druga sesja, a zarazem pierwsza poświęcona współcześnie obowiązującemu w Polsce prawu, dotyczyła w znacznej mierze zagadnień związanych z procedurą karną. Nosiła ona tytuł „*Formula processus* a współczesne środki zaskarżenia do sądu II instancji i Sądu Najwyższego w postępowaniu karnym”. Moderował ją sędzia SN dr hab. Tomasz Szanciło, prof. EWSPA. W ramach tej sesji swoje referaty wygłosili: sędzia SN dr hab. Antoni Bojańczyk, prof. UW („Formalna czy materialna odrębność modeli procesowych? Z problematyki celowości rozłączności regulacji procedur kasacyjnych dla postępowania cywilnego i karnego”); Prezes SN, sędzia Zbigniew Kapiński („Kasacja – przeszłość, terażniejszość i kierunki zmian”) oraz Prezes SN, sędzia Wiesław Koziulewicz („Sądowa kontrola postępowania dyscyplinarnego – środki zaskarżenia”).

Trzecia sesja, a jednocześnie druga poświęcona współczesnym instytucjom prawnym, koncentrowała się przede wszystkim na problematyce związanej z procedurą cywilną, choć rozpoczął ją referat o tematyce historycznoprawnej, odnoszący się do *Formula processus* w perspektywie „długiego trwania”. Zaprezentował go sędzia SN dr hab. Adam Redzik, prof. UW, który nadał swojemu wystąpieniu tytuł „*Formula processus* w twórczości polskich prawników początków XX w.” Kolejne referaty miały już charakter dogmatycznoprawny. Zostały one wygłoszone przez: sędziego SN dra hab. Tomasza Szanciłę, prof. EWSPA („Zażalenie pionowe a zażalenie poziome – uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*”); Pierwszą Prezes SN, sędzię dr hab. Małgorzatę Manowską, prof. UŁaz („Model sędziowskiego kierownictwa postępowaniem apelacyjnym”); sędziego SN Marcina Łochowskiego („Przedsąd w postępowaniu kasacyjnym – zbędny formalizm czy konieczność?”) oraz sędzię Wojewódzkiego Sądu Apelacyjnego w Warszawie dr hab. Agnieszkę Górę-Błaszczkowską, prof. ASzWoj („Prawotwórcze znaczenie orzeczeń Sądu Najwyższego wydawanych w następstwie rozpoznania środków zaskarżenia”). Tytuł trzeciej sesji brzmiał: „*Formula processus* a współczesne środki zaskarżenia do sądu II instancji i Sądu Najwyższego w postępowaniu cywilnym”. Symposium zamknęła dyskusja, której przewodniczył sędzia SN dr hab. Tomasz Szanciło, prof. EWSPA. Trwały ślad obrad stanowi monografia zatytułowana *Źródła i współczesność polskiej procedury sądowej. 500-lecie konstytucji Formula processus*². Warto również nadmienić, iż z okazji jubileuszu pod auspicjami Sądu Najwyższego została wydana *Formula processus* w tłumaczeniu na język polski i angielski³.

² Szanciło, Tomasz, red. *Źródła i współczesność polskiej procedury sądowej. 500-lecie konstytucji Formula processus*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2024.

³ *Formula processus iudicarii terrarum Cracoviensis, Sandomiriensis, Lublinensis, Russiae, Belzensis et Podoliae: kodyfikacja polskiej procedury sądowej z 1523 roku*. Przeł. Waław Uruszcak i Michał Czerenkiewicz (j. polski), Teresa Bałuk-Ulewiczowa (j. angielski). Białystok: Temida 2. Wydawnictwo Stowarzyszenia Absolwentów Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku; Warszawa: Biuro Studiów i Analiz Sądu Najwyższego, 2023.

Zorganizowana przez Sąd Najwyższy konferencja to przykład sympozjum łączącego wątki historycznoprawne z problemami współczesnego systemu prawnego. Pokazuje, iż wzajemny dialog pomiędzy badaczami zajmującymi się prawem w przeszłości oraz koncentrującymi się na aktualnie obowiązujących instytucjach prawnych jest potrzebny, stanowiąc zachętę do podejmowania kolejnych inicjatyw o podobnym charakterze.